EkoMiasto#Gospodarka

Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta

pod redakcją
Aleksandry Nowakowskiej

<http://dx.doi.org/10.18778/7969-968-1.03>

Aleksandra Jewtuchowicz*

MIASTO W GOSPODARCE GLOBALNEJ

**Prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział
Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Gos-
podarki Regionalnej i Środowiska, e-mail:
jewtuch@uni.lodz.pl*

3.1. Globalny wymiar rozwoju miast

Globalizacja jest już dzisiaj terminem powszechnie stosowanym i zajmuje centralne miejsce we wszystkich dyskusjach na temat zmian społecznych i gospodarczych. Charakteryzuje ona m.in. geopolityczne zmiany warunków produkcji, konkurencji i współzależności. Dla M. Castellsa [2003, s. 306] „globalizacja stała się hasłem nowego porządku technologicznego, ekonomicznego i społecznego”, E. Luttwak [2002, s. 12] mówi, że mamy dzisiaj do czynienia z nową wersją kapitalizmu, który nazywa turbokapitalizmem, a L.C. Thurow [1999, s. 9] charakter tego procesu oddaje w hasło „nowa gra, nowe zasady, nowe strategie”. Podobne stanowisko prezentuje B. Liberska [2002, s. 19], pisząc, że jest to „nowa jakość w procesie internacjonalizacji i postrzeganie świata jako nowego porządku, w którym pojawiły się nowe rynki, (...) nowe narzędzia przekazu, (...) nowi aktorzy, (...) nowe zasady i sposób funkcjonowania instytucji”. Prawdziwym wyzwaniem ekonomicznym stała się globalna integracja procesu innowacji, co kazało zwrócić szczególną uwagę na logikę lokalizacji ściśle związaną z rozwojem miast, szczególnie dużych miast.

Jednym z czynników sprawczych procesu globalizacji były zmiany strategii rozwoju przedsiębiorstw wynikające ze wzrostu znaczenia konkurencji w skali światowej i rosnącej roli innowacji w tym procesie. W sensie ekonomicznym najbardziej znaczącą zmianą, jaka zaszła w organizacji produkcji, nie jest przyspieszenie handlu, ale fakt, że produkuje się w wielu miejscach naraz. Istotną cechą globalizacji jest z jednej strony przestrzenne (w skali światowej) rozpraszanie działalności przedsiębiorstw, a z drugiej strony międzynarodowa koordynacja tych działań [Torrès, 1999, s. 85]. Podstawowy wyznacznik współczesnej globalizacji nie polega więc na ujednolicaniu produkcji czy procesów rynkowych, ale na globalnym podejściu do istniejących różnicowań. Przedsiębiorstwa globalne nie poszukują jednorodności, ale całościowego podejścia do różnych sytuacji narodowych lub regionalnych i przyjmują strategię, która te różnorodności może opanować.

Proces globalizacji jest zatem ściśle powiązany z rozwojem terytorialnym, ponieważ przyczynia się do waloryzowania specyficznych kompetencji różnych obszarów koniecznych do utrzymania produkcji i innowacji. Im bardziej konkurencyjność przedsiębiorstwa zależy od produkcji opartej na innowacjach, tym ważniejsze stają się różnice miejsc lokalizacji. Zjawisko to zyskało miano glocalizacji, które podkreśla komplementarność i równoczesność rozwijającego się procesu globalizacji i rosnącego znaczenia rozwoju lokalnego. Stanowią one „dwie strony tego samego procesu: nowego podziału władzy, suwerenności i wolności działania, zapoczątkowanego (choć nie rozstrzygniętego ostatecznie) przez zdecydowany skok możliwości technicznych” [Bauman, 2000, s. 84].

Termin „glocalizacja” łączy dwa pojęcia: globalizację i lokalizację. Decyzje o tym, gdzie lokalizować działalność, należały i w dalszym ciągu należą do jednych z najważniejszych wyborów strategicznych przedsiębiorstwa. Firma musi podjąć decyzję, gdzie lokować każdą z czynności i ile ma być miejsc lokalizacji. W praktyce możliwe są różne kombinacje wynikające z preferencji menedżerów i przyjętej strategii firmy uwzględniającej takie czynniki, jak technologia, gusty, polityka rządów, rynki, skala działalności, istnienie najefektywniejszych pod względem kosztowym zasobów surowcowych lub ludzkich.

Istotną motywacją przy wyborze lokalizacji jest możliwość uzyskania przewagi konkurencyjnej, jaką daje istnienie w danym kraju lub regionie środowiska najbardziej sprzyjającego innowacji i wzrostowi efektywności. Globalizacja z jednej strony przyspiesza rytm, narzucając gospodarce szybkość, co w krótkim czasie i przy dużej niepewności ogranicza wszelkie próby przewidywania, ale z drugiej strony konku-

rencyjność w rzeczywistej gospodarce czyni przedmiotem gry lokalne zasoby, które mogą być tworzone i wykorzystywane tylko w warunkach względnej stabilności i trwałości [Veltz, 1996, s. 129–135]. Chodzi tu o takie elementy związane z konkretną lokalizacją, jak: kompetencje zatrudnionych, zaufanie w relacjach między aktorami, zbiorowe umiejętności opanowania systemów technicznych. Należy więc zgodzić się z O. Torrèsem [2004, s. 25], że globalizacja w pierwszej kolejności wskazuje na rolę i miejsce dynamiki rozwoju lokalnego oraz znaczenie działań lokalnych w procesie globalizacji, a w drugiej na znaczenie i miejsce procesów globalnych w strategiach rozwoju danego terytorium. Pozwala zrozumieć, jak gospodarka globalna zakorzenia się w historyczne struktury terytorialne oraz jak stale korzysta z zasobów lokalnych i jednocześnie je przekształca. Autor podkreśla współistnienie dwóch odrębnych, ale komplementarnych punktów widzenia, z których możemy analizować to zjawisko. Pierwszy dotyczy przyczyn i konsekwencji lokalizacji przedsiębiorstwa (najczęściej globalnego lub międzynarodowego) na danym obszarze; drugi zwraca uwagę na warunki otwarcia i integracji terytorium z resztą świata i politykę podnoszenia jego atrakcyjności.

W rezultacie procesu globalizacji wzrasta znaczenie relacji między – często odległymi – gospodarkami regionalnymi, które połączone kompleksową wymianą wzmacniają swoją konkurencyjność i współpracę. Biorąc pod uwagę, że gospodarka globalna organizuje się wokół centrów decyzji i że centra te zlokalizowane są głównie w ośrodkach miejskich, to można powiedzieć, że globalizacja dotyczy w pierwszej kolejności miast, a przede wszystkim dużych wzajemnie ze sobą połączonych metropolii [Torrès, 2004, s. 26]. Globalizacja, będąca kombinacją przestrzennego rozproszenia i integracji w skali globalnej, nadaje tym ośrodkom nową, strategiczną rolę.

W drugiej połowie XX wieku główne źródła bogactwa zdecydowanie zmieniły swój charakter. Jeszcze niedawno bogactwo opierało się najpierw na zasobach naturalnych, tych znajdujących się pod ziemią i tych na powierzchni, a dopiero potem na produktach przetwarzanych. Dzisiaj bogactwo tworzą w coraz większym zakresie zasoby niematerialne, takie jak: zdolności badawczo-rozwojowe, patenty i oprogramowania, wiedza i kompetencje, organizacja zarządzania itp. Czynniki te nie rozwijają się już w opozycji do sektora pierwszego i drugiego. Przeciwnie, odgrywają coraz bardziej strategiczną rolę w rozwoju tych sektorów. Działalność sektora usług jest typowa dla miast, a rozwój sektora trzeciego jest głównym czynnikiem rozwoju metropolizacji. Coraz szersze oddzielenie sfery finansowej od realnej gospodarki sprzyja powstawaniu biegunów miejskich o silnych funkcjach finansowych i decyzyjnych, co prowadzi do powstawania miast o charakterze światowym. Głównym wyzwaniem konkurencyjności staje się poprawa zdolności innowacyjnych technologicznych i społeczno-organizacyjnych. Daje to przewagę miastom posiadającym i produkującym zasoby intelektualne, w szczególności zaś miastom uniwersyteckim. Problemem przestaje być trwałość terytorialnej tkanki produkcyjnej, staje się nim natomiast jej zdolność do reagowania na nowe problemy produkcyjne [zob. Duché, 2010, s. 12].

We współczesnym świecie czynnikiem nowoczesności są usługi i ich wzrastający udział w gospodarce. To w nich odnotowuje się największe zatrudnienie. Usługi są główną działalnością miast i ich ogromne znaczenie w gospodarce jest poważną przyczyną różnic w obserwowanym dzisiaj poziomie rozwoju między centrum i peryferiami. Rozwój technologiczny, przede wszystkim w telekomunikacji, wzmocnił różnice między największymi metropoliami a resztą gospodarki. Działalność naukowo-badawcza, usługi wyższego rzędu są obecnie lokalizowane w wielkich ośrodkach miejskich. Dzisiaj wiedza i odpowiednie kompetencje są czynnikami ważniejszymi niż infrastruktura i decydują o koncentracji działalności usługowych,

najczęściej w wyspecjalizowanych strefach. Takie działalności, jak: B+R, innowacja naukowa, finanse i montaż finansowy, ubezpieczenia, nieruchomości, doradztwo, pomoc prawna, wzornictwo przemysłowe, reklama, marketing, relacje publiczne, bezpieczeństwo, badania informatyczne i zarządzanie systemami informacji itp. są w centrum wszystkich procesów gospodarczych, tak w przemyśle, jak i w rolnictwie czy tradycyjnych usługach świadczonych dla ludności. Przyczyniają się one także do powstania licznych małych i średnich przedsiębiorstw, skutkując tym samym wzrostem liczby kadr wykwalifikowanych w przemyśle.

W tym kontekście należy zwrócić uwagę na podkreślaną przez Ch. Longhi i J. Spindler [2000, s. 12–13] prawidłowość polegającą na tym, że metropolie nie rozwijają się na drodze zastępowania przemysłu przez usługi, ale stanowią one podstawę tych relacji. Usługi nie rozwijają się bowiem w sposób autonomiczny, ale w ścisłej relacji z produkcją. Firmy usługowe nie funkcjonują poza gospodarką, tylko ją kwalifikują. Istnienie w metropoliach ważnego zewnętrznego rynku wykwalifikowanych i różnicowanych zasobów jest podstawowym czynnikiem umożliwiającym przedsiębiorcom szybkie dostosowywanie się do zmian. Jak podkreśla Veltz [1993], główną rolę w decyzjach lokalizacyjnych przedsiębiorstwa odgrywa nie tyle obecny rynek pracy, ile przede wszystkim przyszłe specjalistyczne zasoby ludzkie. Wybór stref metropolitalnych odpowiada tej potrzebie i zabezpiecza elastyczność w długim okresie, wraz z możliwością zmiany działalności, która kompensuje rosnącą niepewność w gospodarce.

3.2. Metropolie – pojęcie i funkcje

Proces tworzenia się współczesnych metropolii jest traktowany jako efekt globalizacji [Lacour, Puissant, 1999, s. 74], a współczesna urbanizacja nazywana jest metropolizacją lub nawet megalopolizacją [zob. Gorzelak, Smętkowski, 2005, s. 33]. Metropolie są uprzywilejowanym miejscem rozwoju w skali międzynarodowej skupiającym władzę, inteligencję, czynniki wzrostu i wysoką wartość dodaną. Są traktowane jako węzły w sieci łączącej przestrzeń globalną z przestrzenią lokalną. Duże zainteresowanie ich rozwojem wynika z uznania ich roli jako siły napędowej gospodarek narodowych i regionalnych, w ogromnym stopniu przyczyniają się one bowiem do podnoszenia poziomu atrakcyjności poszczególnych krajów.

Problematyka metropolii, w tym kryteriów, jakie powinien spełniać dany ośrodek, aby został uznany za metropolię, jest złożona i jest przedmiotem zainteresowania wielu autorów. Samo pojęcie jest niejasne i nastrocza pewne problemy. Podobnie jak miasto metropolia nie doczekała się jednoznacznej i precyzyjnej definicji¹.

Metropolia (gr. *metrópolis*) to termin pochodzenia greckiego, powstały w wyniku złożenia dwóch słów: *méter* – ‘matka’ i *pólis* – ‘miasto’. Metropolia oznacza więc „miasto macierzyste”, miasto-matkę. Jest to silny ośrodek centralny czy stołeczny, który dominuje nad pewnym obszarem, ma nad nim władzę lub opiekuje się nim [zob. Wróblewska-Jachna, 2012, s. 13–14; Gorzelak, Smętkowski, 2005, s. 14–16].

Ta cecha metropolii odróżnia ją od dotychczas stosowanego pojęcia aglomeracji. Termin „aglomeracja” ma charakter bardziej techniczny, ilościowy. Aglomeracją określa się duże skupisko miejskie i tym, co je wyróżnia, są nie tyle cechy tego sku-

¹ W literaturze przedmiotu autorzy posługują się – stosowanymi często zamiennie – pojęciami: metropolia, megapol, megalopol lub *megacity* czy też *global city*; metropolia odwołuje się do zbioru funkcji miejskich, potęgi gospodarczej, politycznej i kulturowej, megapol oznacza funkcjonowanie sieci miast pozostających we wzajemnych relacjach i silnie na siebie oddziałujących, megalopol odnosi się do liczby mieszkańców miasta – chodzi tu o gigantyczne miasto liczące ponad 10 milionów mieszkańców [Duché, 2010, s. 12; Kowalewski, 2005, s. 16].

piska, ile jego wielkość [Gorzelać, Smętkowski, 2005, s. 14–15]. Natomiast pojęcie metropolii zawiera w sobie zarówno cechy ilościowe (liczebność i gęstość populacji), jak i jakościowe. Cechy jakościowe opisywane są przez relacje miasta z innymi miastami, przez miejsce i znaczenia danego ośrodka w światowej sieci metropolitalnej. Jak piszą cytowani autorzy, „każda metropolia jest aglomeracją, nie każda zaś aglomeracja metropolią – nie we wszystkich bowiem aglomeracjach wykształciły się struktury, funkcje i relacje z otoczeniem generujące cechy metropolitalne” [Gorzelać, Smętkowski, s. 15].

Tabela 3.1. Relacje między aglomeracjami a metropoliami

	Aglomeracja	Metropolia
Definicja	Infrastrukturalne sieci skupione w funkcjonalnie określonych centrach tworzących struktury poziome o znaczeniu lokalnym. W aglomeracji występują sieci: ściekowe, śmieciowe, komunikacyjne, ekologiczne, handlowe, kulturowe, turystyczne, internetowe, planistyczne, marketingowe; wyróżniamy sieci wiejskie, miejskie i wielkomiejskie.	Stołeczne regiony państwa, w których powstają więzi funkcjonalne z innymi ośrodkami. Za sprawą metropolii rozwija się i rośnie znaczenie regionu w świecie. Metropolia obejmuje swym zasięgiem różne rodzaje aglomeracji.
Zasięg	Skala krajowa, regionalna. Wiązanie miasta z otaczającymi je miastami i wsiami poprzez różnego rodzaju umowy, porozumienia i spółki.	Skala ponadnarodowa lub krajowa. Wiązanie państwa z siecią innowacyjnych cywilizacyjnie, gospodarczo, kulturowo i politycznie stolic świata.

Źródło: Wróblewska-Jachna, 2012, s. 14.

„Aglomeracje, nawet bardzo duże, nie są metropoliami, a ich rozwój nie jest alternatywą dla rozwoju metropolii. Miasta mogą rozwijać jednocześnie funkcje aglomeracyjne (lokalne sieci infrastrukturalne) i metropolitalne (międzynarodowe powiązania funkcjonalne)” [Wróblewska-Jachna, 2012, s. 14].

W. Maik zaproponował charakterystykę miasta metropolitalnego, wskazując, że [Maik, 2003, s. 13–14]:

- ▶ metropolia jest formą miasta, która kształtuje się dopiero na pewnym etapie jego rozwoju;
- ▶ znaczenie metropolii jest rezultatem jej położenia w systemie osadniczym, które wyznacza jej dostępność przestrzenną – jest ona determinowana położeniem geograficznym oraz dostępnością komunikacyjną i telekomunikacyjną;
- ▶ funkcje centralne i dominujące metropolii są efektem jej udziału w sieciach powiązań o charakterze krajowym i międzynarodowym w obszarze polityki, gospodarki, nauki i kultury;
- ▶ wyrazem specyfiki i wyjątkowości metropolii jest jej atrakcyjność jako miejsca, które: oferuje warunki rozwojowe oraz minimalizuje koszty transakcyjne, jest centrum absorpcji innowacji oraz powstawania nowych produktów, posiada rozbudowaną infrastrukturę sprzyjającą rozwojowi oraz zapewnia możliwości kształcenia na wysokim poziomie.

B. Jałowiecki definiuje metropolię jako miasto liczące co najmniej pół miliona i więcej mieszkańców. Do liczby mieszkańców kryterium autor dodaje jeszcze trzy kolejne cechy: doskonałość usług, instytucji i wyposażenia, potencjał innowacyjny w zakresie technicznym, ekonomicznym, społecznym, politycznym i kulturalnym oraz wyjątkowość i specyfikę miejsca [Jałowiecki, 2000, s. 20–21].

Precyzując kryteria metropolitalności, P. Soldatos wyróżnił 10 cech nowoczesnego miasta-metropolii [Soldatos, 1987]:

- 1) Przyjmuje pochodzące z zagranicy czynniki produkcji, inwestycje, siłę roboczą oraz towary i usługi.
- 2) Gości zagraniczne firmy, siedziby i filie międzynarodowych korporacji, banków, instytucje pozarządowe, naukowe i oświatowe (szkoły) oraz uniwersytety o znacznym udziale studentów zagranicznych, a także placówki dyplomatyczne.
- 3) Eksportuje czynniki produkcji: przedsiębiorstwa, banki i inne instytucje społeczno-gospodarcze, kulturalne i naukowe.
- 4) Jest bezpośrednio połączone siecią transportu i komunikacji z zagranicą, systemem autostrad, szybkiej kolei, lotniska międzynarodowego.
- 5) Ma rozbudowaną „infrastrukturę” i cechuje się intensywną komunikacją przez ruch pocztowy, telekomunikacyjny i turystyczny.
- 6) Ma rozwinięty sektor usług nastawiony na zagranicznych klientów: centra kongresowe i wystawiennicze, luksusowe hotele, szkoły międzynarodowe, wysokiej jakości pomieszczenia biurowe, międzynarodowe kancelarie prawnicze, międzynarodowe instytucje naukowe.
- 7) Znajdują się na jego obszarze środki masowego przekazu o zasięgu międzynarodowym (gazety, magazyny, radio, telewizja).
- 8) Organizowane są w nim różnego typu międzynarodowe spotkania: kongresy, wystawy, festiwale, imprezy sportowe i artystyczne z udziałem zagranicznych zespołów.
- 9) Znajdują się tam instytucje krajowe i regionalne zajmujące się relacjami zagranicznymi i mające międzynarodową markę, jak np. stowarzyszenia, kluby sportowe itp.
- 10) Przez miejskie instytucje publiczne lub prywatne uprawiana jest, za pośrednictwem własnych przedstawicieli w innych miastach za granicą, paradyplomacja, czemu służy także członkostwo w organizacjach międzynarodowych, jak np. stowarzyszenia miast bliźniaczych, metropolii itp.

Jałowiecki podkreśla, że metropolia nie jest zwartą całością, przybiera postać sieci utworzonej przez ścisłe relacje między odległymi miejscami. Charakteryzuje ją rozmycie konturów i granic zewnętrznych [Jałowiecki, 2007, s. 61–62]. Ośrodki te stają się „lokomotywwami wzrostu” – pisze T.G. Gross [2001, s. 61] – i „mogą rozwijać się samodzielnie, bez oglądania się na »spóźnialskich« – nawet jeżeli owi spóźnieni w rozwoju znajdują się w ich bezpośrednim sąsiedztwie, (...) są w coraz mniejszym stopniu związane z najbliższym otoczeniem geograficznym i od niego uzależnione. Zamiast tego rośnie na znaczeniu ich przestrzenny związek z innymi centrami metropolitalnymi” [Gross, 2001, s. 61–62].

Metropolia łączy w sobie zróżnicowane funkcje, które zarazem ją definiują. Większość autorów jest zgodna, że są to zawsze funkcje egzogeniczne (z punktu widzenia teorii bazy ekonomicznej), charakteryzujące ośrodki wielkomiejskie, gdzie występują instytucje reprezentujące sektor wyspecjalizowanych usług. Oddziałuje ona na otoczenie regionalne, krajowe i międzynarodowe i funkcjonuje w sieci wraz z innymi dużymi miastami lub otaczającymi ją miastami średniej wielkości. Wyróżnia ją duże znaczenie gospodarcze, polityczne, społeczne i kulturowe oraz wysoki współczynnik atrakcyjności i duży zasięg oddziaływania.

K. Frysztacki zwraca uwagę na to, że metropolia jest jednym z możliwych etapów rozwoju układów osadniczych. „Miasto metropolitarne (...) nie jest po prostu miastem dużym czy wielkim; jest czymś więcej, jest tymże miastem, które jednocześnie odgrywa wyraźnie wykrystalizowaną rolę zewnętrzną, oddziałuje w szerszej skali, staje się ośrodkiem »własnego« większego metropolitarnego obszaru, wpływa na jego kształt przestrzenny, demograficzny, ekonomiczny, polityczny, społeczno-kulturowy” [Frysztacki, 1997, s. 20–21].

Jak podkreśla w swoich licznych pracach P. Veltz, w metropoliach można wskazać korzyści zewnętrzne aglomeracji – bezpośrednią synergię pomiędzy aktorami innowacyjnych klastrów – oraz korzyści zewnętrzne urbanizacji – synergię pośrednią wynikającą głównie z obecności mocno zróżnicowanych rynków pracy i rynków konsumpcji. Ponadto we współczesnym świecie rosnącej niepewności sieci metropolii korzystają z innych bardzo ważnych atutów. „Dla firm, które są w nich zlokalizowane, metropolia daje nie tylko i wyłącznie dostęp, w krótkim czasie, do dużo szerszych rynków pracy i usług. Obok przewidywalnej przyszłości oraz mniej lub bardziej racjonalnego planu działań, obszar metropolii ofiarowuje nam przede wszystkim gwarancję w opozycji do tego, co nieprzewidywane i nieprzewidywalne” [Veltz, 1996, s. 238]. Metropolia odgrywa dla przedsiębiorstw rolę gwaranta wobec niebezpieczeństw przyszłości, czego nie zapewni żadne inne terytorium. Działalność gospodarcza lokalizuje się więc w dużych miastach, dlatego też osoby odpowiedzialne za ich politykę rozwoju w celu przyciągnięcia na terytorium kraju inwestycji oraz liczących się aktorów gospodarczych będą robić wszystko, by tworzyć nowe metropolie oraz wzmacniać te, które już istnieją.

3.3. Procesy metropolizacji

Proces współczesnej metropolizacji ma swój początek w globalnych strategiach przedsiębiorstw, w ich nowych relacjach rynkowych, w nowych relacjach między przedsiębiorstwami, instytucjami badawczymi, zbiorowościami lokalnymi itp. Relacje te są podstawą procesu produkcji i innowacji, który staje się coraz bardziej procesem sieciowym. Metropolie są miejscem, gdzie spotykają się różne rynki: pracy, dóbr materialnych, usług. Udział B+R w produkcji, potrzeba wyspecjalizowanych usług pobudzają przedsiębiorstwa do lokalizowania się w przestrzeniach o silnym potencjale naukowym i technologicznym. Ta dynamika prowadzi do powstawania stref metropolitalnych jako strategicznych, silnie ze sobą powiązanych węzłów działalności ekonomicznych, które stanowią podstawowy element łączący określone terytorium z gospodarką globalną. Proces ten nie jest już tylko zwiększeniem stopnia urbanizacji, ale zmianą natury samych miast, relacji między nimi oraz między miastami i ich peryferiami.

Jałowiecki [1999, s. 29] traktuje współczesną metropolizację jako „ostatnią fazę urbanizacji, polegającą na przekształcaniu się przestrzeni miejskich i zmianie relacji między miastem centralnym i jego bezpośrednim zapleczem oraz nieciągłym sposobie użytkowania przestrzeni zurbanizowanych. Objawia się osłabieniem lub zerwaniem związków gospodarczych miasta z jego regionalnym zapleczem i zastąpieniem ich kontaktami z innymi metropoliami w skali kontynentalnej lub światowej”. Metropolizacja oznacza więc nie tyle wzrost liczby ludności mieszkającej w wielkich zespołach miejskich, ile koncentrację kierowniczych funkcji gospodarki globalnej oraz wzrost siły i znaczenia wzajemnych powiązań między tymi aglomeracjami [Smętkowski, 2001, s. 85]. Na zjawisko to zwraca również uwagę M. Castells, pisząc, że „relacje między miastem i regionem tracą na znaczeniu w stosunku do tych, które łączą różne miasta regionu z różnymi krajami (...). Nowe działalności koncen-

trują się w poszczególnych biegunach, co pociąga za sobą pogłębienie nierówności między biegunami miejskimi a resztą ich regionu czy kraju” [Castells, 1998, s. 429; Jałowiecki, 1999, s. 29–30].

Procesy globalizacji powodują, że dotychczasowe więzi centrum–peryferie ulegają osłabieniu. W wyniku rozwoju telekomunikacji, technologii informatycznych maleje rola odległości między różnymi punktami na Ziemi, co przynosi różnorodne konsekwencje. Z jednej strony oznacza to, że przedsiębiorstwa mogą się lokować z dala od uciążliwych aglomeracji, co sprawia, że rola tych ostatnich maleje. Z drugiej jednak strony zwraca się uwagę, że „krajowe i globalne rynki (...) wymagają (...) ośrodków centralnych, w których mechanizmy globalizacji mogą działać. Co więcej, przemysły wykorzystujące technologie informatyczne wymagają rozbudowanej infrastruktury, w skład której wchodzi strategiczne węzły będące bardzo złożonymi koncentracjami urządzeń, (...) a nawet najbardziej z informatyzowanych przemysły mają swoje procesy produkcyjne, (...) [w których] oprócz pracy wysoko wykwalifikowanych specjalistów i skomplikowanych urządzeń informatycznych występują powszechne czynniki produkcji” [Domański, 1999, s. 284].

3.4. Klasyfikacja metropolii

Powstawanie wielkich światowych metropolii jest procesem, który łączy zaawansowane technologicznie usługi, ośrodki produkcji i rynek w ramach globalnych sieci. W każdym kraju organizacja w sieciach reprodukuje się w ośrodkach regionalnych i lokalnych tak, że cały system włącza się w poziom globalny [Castells, 1998, s. 429]. Powstaje w ten sposób hierarchiczna sieć miejska jako istotne uzupełnienie globalnej gospodarki i czynnik oddziałujący na ową gospodarkę [Gross, 2001, s. 62]. Biorąc pod uwagę rolę miast w gospodarce i ich wpływ na rozwój otaczającego je terytorium, można wyróżnić trzy kategorie takich ośrodków [zob. Baudelle, 2001, s. 126; Jałowiecki, Szczepański, 2002, s. 226], tj. metropolie globalne (światowe), kontynentalne i regionalne.

Metropolie globalne reprezentują poziom ponadnarodowy, na którym rynek produktów i usług jest globalny, kapitały są bezpieczne, a menedżerowie, wykształceni na kilku znanych wyższych uczelniach, mogą pochodzić z wszystkich krajów świata. Są to najsilniejsze ośrodki, które odgrywają rolę węzłową w zglobalizowanej gospodarce, ułożone w nich instytucje sterują procesami globalizacji i kontrolują gospodarkę światową. We wszystkich klasyfikacjach do metropolii globalnych zalicza się trzy miasta: Tokio, Londyn i Paryż.

Miasta globalne typu *alfa*, *beta* oraz *gamma*

Jedną z metod identyfikacji miast globalnych zaproponował zespół badaczy zrzeszonych w Globalization and World Cities Research Network (GaWC). Jej członkowie przeprowadzili analizę czynników lokalizacji przedsiębiorstw globalnych świadczących zaawansowane usługi, takie jak księgowość, reklama, finanse, bankowość oraz usługi prawnicze. Ponieważ przedsiębiorstwa te prowadzą jednocześnie działalność w wielu miastach – za sprawą swoich filii – możliwy okazał się pomiar powiązań pomiędzy nimi. W rezultacie opracowana została klasyfikacja opierająca się nie tylko na liczbie aktywności przedsiębiorstw i instytucji decydujących o metropolitalnym charakterze miast, lecz także na skali wzajemnych powiązań między nimi w ramach globalnej sieci. W efekcie zaproponowano ranking z podziałem miast na trzy główne kategorie, tj. miasta wiodące (*alfa*), miasta główne (nazywane miastami *beta*) oraz miasta drugorzędne

(*gamma*). Badanie objęło 316 miast oraz 100 przedsiębiorstw. Kartogram zaprezentowany poniżej przedstawia miasta sklasyfikowane w roku 2000 przez GaWC jako miasta wiodące (*alfa*) o najintensywniejszych powiązaniach z pozostałymi ośrodkami.

Rysunek 3.1. Miasta globalne typu alfa według klasyfikacji GaWC z roku 2000

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Globalization and World Cities (GaWC) Research Network*, <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2000c.html> [dostęp 12.10.2015].

Drugi poziom to metropolie kontynentalne, które dysponują powiązaniami ponadnarodowymi pozwalającymi jednak na kontrolę gospodarki w wymiarze ograniczonym do określonego regionu świata. Są to ośrodki mniejsze, zależne od tych trzech pierwszych. Przykładem takich metropolii są: Monachium, Bruksela, Amsterdam, Mediolan, Madryt, Chicago, Los Angeles, Filadelfia, Houston, Toronto, Osaka, Seul, Pekin, Hongkong, Szanghaj, Singapur, Frankfurt. Można tu dodać São Paulo, Buenos Aires, Meksyk, Sydney, Johannesburg. Te wielkie metropolie znajdujemy zarówno w krajach bogatych (Europa Zachodnia, Ameryka Północna, Japonia), jak i w krajach biedniejszych (Chiny, Ameryka Południowa).

Znaczenie metropolii globalnych i kontynentalnych dobrze oddają słowa Castellsa, który pisze, że „los gospodarczy kraju, w którym się znajdują, czy to będą Stany Zjednoczone, czy Chiny, zależy od osiągnięć metropolii, niezależnie od prowincjonalnej mentalności otoczenia. Są one nie tylko ośrodkami innowacji kulturalnych i politycznych, ale przede wszystkim węzłami globalnych połączeń sieci” [Castells, 1998, s. 461]. Będąc tradycyjnie miejscem lokalizacji banków i międzynarodowego handlu, centra te funkcjonują według nowych zasad i odgrywają główną rolę w czterech dziedzinach: jako obszary silnie skoncentrowanych ośrodków decyzyjnych gospodarki światowej, jako pole działania firm finansowych i świadczenia wyspecjalizowanych usług, jako miejsca produkcji, w tym produkcji innowacyjnych dominujących branż oraz jako rynki dóbr i produktów innowacyjnych.

Powyższe rozważania odnoszą się przede wszystkim do wielkich metropolii światowych o dobrze rozwiniętych funkcjach regulacji i skupiających różnego rodzaju centra decyzyjne międzynarodowych organizacji finansowych oraz do miast-tech-nopolii, których rozwój oparty jest na zaawansowanych technologiach i w których powstaje szczególnie wysoka wartość dodana. Wysoki stopień umiędzynarodowienia i specjalizacji zlokalizowanego tu przemysłu sprawia, że „utrzymują uprzywilejowane relacje nie z własnym regionem, ale z innymi ośrodkami badawczymi, są elementem sieci gdzie czas, a nie przestrzeń społeczna, jest czynnikiem podstawowym” [Zimmermann, 1995, s. 158]. Rola tych metropolii staje się coraz bardziej dominująca, ponieważ są one ośrodkami dynamiki gospodarczej, technologicznej i kulturalnej zarówno w skali europejskiej, jak i światowej. Funkcjonują w sieciach i pełnią specyficzną funkcję jako międzynarodowe centra regulacji, a przede wszystkim jako światowe ośrodki dystrybucji, finansów i dyplomacji. Określają mapę wszelkich form działalności gospodarczej i jako ich główni beneficjenci, tworzą potężne strefy wzrostu.

Ocena znaczenia tych metropolii zależy od ich usytuowania. Megalopolie, położone w najbardziej rozwiniętych krajach, strukturyzują organizację gospodarki światowej i sterują nią, są jej mózgiem i ośrodkami międzynarodowego kapitalizmu. Są to przede wszystkim centra gospodarcze, które grupują funkcje handlowe i finansowe, są miejscem schodzenia się linii komunikacyjnych i telekomunikacyjnych, ale również są to centra intelektualne i naukowe. Koncentrują one funkcje kontrolne we wszystkich dziedzinach: politycznej, finansowej, handlowej, przemysłowej, kulturalnej i zapewniają znaczącą część produkcji dóbr i usług. Potęga tych metropolii wynika z ich pozycji w sieci miast, która jest rezultatem gęstości relacji międzynarodowych. Intensywność tych relacji zależy od połączeń drogowych, kolejowych, lotniczych, telekomunikacyjnych. W efekcie metropolie dysponują informacjami politycznymi, gospodarczymi i finansowymi niezbędnymi do podejmowania strategicznych w skali świata decyzji. Atutem wielkich miast jest obecność silnych sektorów przemysłowych i w klasycznych gałęziach przemysłu, i w wysokich technologiach mających wsparcie w usługach. Nie bez znaczenia jest istnienie ich rynku wewnętrznego, gdyż są one otoczone regionami bardzo zaludnionymi, o dobrze wykształconej ludności posiadającej stosunkowo dużą siłę nabywczą.

Inne są natomiast, według oceny P. Bloc-Durauffour [1998, s. 10], rola i znaczenie wielkich metropolii krajów wschodzących i biednych. Te pierwsze, jak São Paulo czy Szanghaj, są ośrodkami stymulującymi rozwój regionu i łączącymi go z resztą świata, ale ich sposób zarządzania i związane z tym problemy społeczne wydają się bardzo trudne do rozwiązania. W krajach biednych nadmierny rozrost metropolii często jest wyrazem nierównowagi wewnętrznej: gospodarczej, terytorialnej i społecznej oraz przyszkoda w przyszłym harmonijnym rozwoju kraju.

Negatywne strony istnienia wielkich metropolii, szczególnie tych, które są usytuowane w biednych regionach, podkreśla również A. Kowalewski [2005]. Zwraca on uwagę, że metropolizacja tych krajów prowadzi do poważnych problemów społecznych. „Wbrew głoszonym zaletom (...) większość wielkich metropolii światowych to dziś miejsca tragiczne, skupiska nędzy i głodu, bezrobocia i bezdomności, alienacji społecznej i katastrof sanitarnych. Dzieje się tak, gdyż zdecydowana większość metropolii światowych spełnia tylko dwa pierwsze kryteria². Kalkuta, Kair, São Paulo, Meksyk, Dhaka, Lagos, których elity są przekonane o metropolitalnym charakterze swego miasta, to katastrofy urbanistyczne” [Kowalewski, 2005, s. 16].

² Autor definiuje metropolie, opierając się na trzech kryteriach, takich jak: 1) liczba ludności – gdy metropolia liczy co najmniej milion mieszkańców; 2) wysoki stopień koncentracji programów i funkcji, zwłaszcza w modelach monocentrycznych; 3) jakość posiadanej infrastruktury komunikacyjnej, finansowej, siła kulturotwórcza czyniące z metropolii centrum wymiany, współpracy, komunikacji [Kowalewski, 2005, s. 15].

Nie zawsze i nie wszystkie miasta w jednakowym stopniu zmieniają relacje ze swoim regionalnym otoczeniem. W dużej mierze zależy to od ich historii i roli, jaką do tej pory odgrywały. Dotyczy to w szczególności historycznych stolic regionalnych i dużych miast przemysłowych [zob. Buisson, Rousier, 1998, s. 172–175], którym niekiedy przypisuje się miano metropolii regionalnych.

Historyczne stolice regionów w epoce przemysłowej pełniły funkcje centrów administracji, handlu i finansów. Ich baza ekonomiczna była zróżnicowana. Miasta te są nie tylko ośrodkami produkcji i eksportu, ale także importu i redystrybucji towarów, kapitałów i informacji obsługujących stosunkowo szeroki obszar swojego regionu. Funkcja hierarchiczna w stosunku do innych miast utrzymuje się przez koncentrację działalności łączących przedsiębiorstwa regionalne z przestrzenią międzynarodową, czyli w nowej rzeczywistości odgrywają one rolę „łącznika” między przestrzenią globalną a przestrzenią regionalną. Metropolie te wpływają na dwa aspekty procesu umiędzynarodowienia: z jednej strony na umiędzynarodowienie ich zróżnicowanej bazy produkcyjnej, z drugiej zaś na rozwój funkcji importu i redystrybucji w przestrzeni regionu.

Innym typem miast są stare miasta i regiony przemysłowe zdominowane przez jeden rodzaj działalności, których rozwój zależał od funkcjonowania dużych zakładów przemysłowych, dzisiaj uznawanych za przemysł schyłkowy. O ile uda im się stworzyć korzystne warunki rozwoju, zaczynają prosperować jako centra technologiczne. Często jednak mają duże problemy związane z restrukturyzacją swojej bazy produkcyjnej i borykają się z trudnościami wynikającymi z ich specjalizacji w schyłkowych dziedzinach i utraty funkcji, które do tej pory zapewniały im pomyślność [zob. Jewtuchowicz, Wójcik, 2010; Suliborski, Przygodzki, 2010]. Ośrodki takie znajdujemy nie tylko w krajach słabo rozwiniętych, ale także w tych wysoko rozwiniętych.

Bibliografia

- Bairoch P. (1985), *De Jéricho à Mexico. Villes et économie dans l'histoire*, Gallimard, Paris.
- Baudelle G. (2001), *L'Europe de demain sera-t-elle polycentrique?*, „Territoires 2020”, nr 3, La Documentation Française, Paris.
- Bauman Z. (2000), *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, PIW, Warszawa.
- Benevolo L. (1995), *Miasto w dziejach Europy*, Wydawnictwo Krag, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa.
- Bloc-Duraffour P. (1998), *Les villes dans le monde*, ed. A. Colin, Synthèse, Paris.
- Buisson M.-A., Rousier N. (1998), *L'internationalisation des villes: metropolisation et nouveaux rapports ville-region*, „Revue d'Economie Régionale et Urbaine”, nr 2.
- Castells M. (2003), *Galaktyka Internetu. Nowe Horyzonty*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań.
- Castells M. (1998), *La société en réseau*, Fayard, Paris.
- Claval P. (1981), *La logique des villes*, Librairies Techniques, Paris.
- Domański R. (1999), *Nowe tendencje w rozwoju miast i regionów*, [w:] J. Kołodziejski (red.), *Transformacja polskiej przestrzeni w perspektywie integracji europejskiej*, Biuletyn KPZK PAN, z. 189, Warszawa.
- Duché G. (2010), *Metropolizacja, nie zrównoważony wzrost a model globalnej akumulacji. Korzyści i koszty*, [w:] C. Brzeziński (red.), *Metropolia i jej rozwój*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Folia Oeconomika, nr 245, Łódź.

- Frysztański K. (1997), *Miasta metropolitarne i ich przedmieścia*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- Gorzela G., Smętkowski M. (2005), *Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Grosse T.G. (2001), *Wpływ procesów globalnych i integracji europejskiej na polski system polityki regionalnej*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(5), Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Jałowiecki B. (2007), *Globalny świat metropolii*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Jałowiecki B. (1999), *Metropolie*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- Jałowiecki B. (2000), *Spółeczna przestrzeń metropolii*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Jałowiecki B., Szczepański M.S. (2002), *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Jewtuchowicz A., Wójcik M. (red.) (2010), *Łódzka Metropolia. Problemy integracji gospodarczej*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź.
- Kowalewski A. (2005), *Przez metropolie do dobrobytu?*, „Studia Lokalne i Regionalne”, nr 1.
- Lacour C., Puissant S. (red.) (1999), *La métropolisation, croissance, diversité, fractures*, Anthropos.
- Liberska B. (red.) (2002), *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, PWE, Warszawa.
- Longhi Ch., Spindler J. (2000), *Le développement local*, Dexia L.G.D.J., Paris.
- Luttwak E. (2002), *Turbokapitalizm. Zwycięzcy i przegrani światowej gospodarki*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Maik W. (2003), *Pojęcie metropolii a problem badania funkcji metropolitalnych*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*, XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Katedra Geografii Miast i Turyzmu, Uniwersytet Łódzki, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Polèse M. (1994), *Economie urbaine et régionale. Logique spatiale des mutations économiques*, Economica, Paris.
- Pietrzyk I. (2003), *Polityka regionalna w Polsce. Próba oceny krytycznej*, [w:] J. Tomidajewicz (red.), *Polityka gospodarcza w procesie akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Rozenblat C. (1993), *L'internationalisation des villes européennes par les réseaux des entreprises multinationales*, „Revue d'économie régionale et urbaine”, nr 4, Paris.
- Sassen S. (1991), *The Global City New York, London, Tokyo*, Princetown University Press, Princetown, NJ.
- Smętkowski M. (2001), *Nowe relacje między metropolią i regionem w gospodarce informacyjnej*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 4(7), Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Sokołowski M.E. (2010), *Działalność przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym na tle międzynarodowych i krajowych przepływów kapitału*, [w:] A. Jewtuchowicz, M. Wójcik (red.), *Łódzka Metropolia. Problemy integracji gospodarczej*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź.
- Soldatos P. (1987), *La nouvelle génération des villes internationales*, Montreal.
- Sokołowski D. (2006), *Funkcje centralne i hierarchia funkcjonalna miast w Polsce*, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń.

- Suliborski A., Przygodzki Z. (2010), *Łódzka Metropolia. Problemy integracji społecznej i przestrzennej*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź.
- Thurrow L.C. (1999), *Przyszłość kapitalizmu*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Torrès O. (1999), *Les PME, DOMINOS*, Flammarion, Paris.
- Torrès O. (2004), *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat globalizacji*, [w:] A. Jewtuchowicz (red.), *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Veltz P. (1993), *D'une géographie des coûts à une géographie de l'organisation. Quelques thèses sur l'évolution des rapports entreprises/territoire*, „Revue Economique”, nr 4.
- Veltz P. (1996), *Mondialisation, villes et territoires. L'économie d'Archipel*, PUF, Paris.
- Wróblewska-Jachna J. (2012), *Między konkurencją a kooperacją. Zarządzanie rozwojem w regionach metropolitalnych*, Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała.
- Zimmermann J.-B. (1995), *Dynamiques industrielles: le paradoxe du local*, [w:] A. Rallet, A. Torre (red.), *Economie industrielle et économie spatiale*, Economica, Paris.

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

ISBN 978-83-7969-968-1

9 788379 699681

Projekt „EkoMiasto. Kształcenie na rzecz zrównoważonego i partycypacyjnego rozwoju miasta”
finansowany ze środków funduszy norweskich oraz środków krajowych.

KATEDRA GOSPODARKI
REGIONALNEJ I ŚRODOWISKA

EFSS

norway
grants